

değerlendirme

İSLAM'IN MİZANI OLARAK EKOLOJİ

ECHOLOGY AS TRIAL OF ISLAM

YILDIZ RAMAZANOĞLU*

*Kimse çiçeklere aldırıyor
kimse balıklara aldırıyor
bahçenin artık can çekiştiğini
güneşin altında yüreğinin kabardığını
zihnindeki yeşil anıların boşaldığını
viran halde duygularının çürüdüğünü
kabul etmeye kimsenin gönlü varmıyor
Füruğ Ferruhzad*

Uzaydan bakıldığında dünya geniş su kitlelerinin arasında yüzen envai çeşit bitki ve hayvanla donanmış kara parçaları olarak görünüyor. İnsanları devletler adına birbirinden ayıran sınırlar kozmos içinde görünmediğinden dünyanın sakin huzurlu fitrata uygun bir dengeyle dönüp durduğu sanılabilir.

İnsan her ne kadar Ahsen-i takvim olarak yaratılmışsa da kan dökücü, ifsat edici yanı çeşitli vesilelerle kendini gösteriyor. Doğayla ilişkilerde Yaratıcıyla rabitasını koparan insanı, her şeyin sahibi olarak tanımlayan Aydınlanma sonrasında, tabiat fethedilecek ve boyun eğdirilecek bir metaya dönüştü. Oysa İslam'da doğa müminin hayatına katılan, kaderinin ayrılmaz bir parçası olan canlı bir varlık ve içindeki bütün varlıklar lisan-ı hâl ile büyüklük taslamadan Allah'ı (cc) tesbih ve ona itaat etmekte.

19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi geri dönüşü olmayan hasarların başlangıcı oldu. İnsana bahşedilmiş bir emanet olan çevrenin hoyratça katli, endüstri atıklarının sorumsuzca doğaya bırakılışı, verimli tarım arazilerindeki konutlaşma, plansız şehirleşme, bunların sonucu zehirli gaz bulutu gibi dünyayı çevreleyen hava kirliliği insanı kötü bir sona sürüklüyor.

İlk kez 1896'da Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından kullanılan, canlılar ve onları çevreleyen canlı cansız ortamlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri inceleyen ekoloji ilmine İslam nasıl bakıyor?

İslam'da yeryüzü ve bütün kâinat tümüyle Allah'a aittir. İnsanı kuşatan her şey yeryüzü macerasında ona geçici bir süre için "musahhar" kılındığından,

* Yazar

o imtihan için emanet edilen varlık âleminin hiçbir üyesine efendilik taslayamaz. Bugünkü manada bir çevre meselesinin İslam topluluklarında gündem olamamasının sebebi emanet duygusunun içselleştirilmiş olması.

İslam insanın bu dünyadaki varoluşunun iki dünya dengesi içinde kavranmasını ister. Dengenin asıl ve kalıcı yurt olarak görülen ahiret lehine bozulması, dünyanın ihmal edileceği anlamına gelmez. Dar-ı bekâda karşılaşacağımız sonuçların aynası olan dünya hayatında nasıl olsa geçici bir âlem duygusuyla hoyratça davranmak emanete ihanet olacağından, kemal sahibi bir mümin doğaya, doğal kaynaklara ihtimam gösterir. Dünyanın ve insanın buradaki fiillerinin kıymetinden söz ederken “elinizde bir ağaç fidanı bulunuyorsa, kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek vaktiniz varsa, mutlaka dikin” diyen Peygamberimizi hatırlamak gerek.

Bir hadiste insan kabirde bile olsa kendisine ecri ulaşacak hayırlı yedi amel sıralanırken, inşa edilen mescid, öğretilen ilim, iyi terbiye edilmiş evlat, okunmak üzere bağışlanan Kur'an ile birlikte dikilen ağaç ve halkın istifadesi için akıtılan su da sayılır. Dikilen bir ağaç hayırlı evlatla bir hizada anılır.

Bu dünyadaki zerre kadar iyiliğin de zerre kadar kötülüğün de karşılığını bulacağından söz eden ayetler mükemmel surette yaratılmış olan doğanın her bir yaprağından dahi insanı sorumlu tutar. “Allah göğü yükseltmiş ve dengeyi koymuştur (Rahman 7-9), gerçekten biz her şeyi bir ölçüde yaratmışızdır (Kamer 49), yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadı ile uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi ümmetler olmasın. Biz kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık. Sonra hepsi Rablerinde toplanıp hasrolunacaktır (Enam 38)” ayetleri kainattaki mizanın temelini ortaya koyar.

Kur'an sadece insana hitap etmez aynı zamanda cinlere ve kâinatın bütün canlılarına konuşur. Vahyin hem muhatabı hem de tezahür alanı olan doğa, semboller denizi olarak ilahi ahengin yurdu. Arıya ve karıncaya vahyedilmekte, güneş ay ve yıldızlar şahit tutulmakta, incire zeytine ve Tur dağına yemin edilmektedir mesela.

Fakat insan bu dengeyi bozmuştur: ...İnsanların ellerinin işledikleri günahlar sebebiyle karada ve denizde fesat meydana çıktı (Rum 41), ... (Senden) ayrıldı mı yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli helak etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez (Bakara 205).

Peygamberimiz kim bir ağaç dikiminde bulunursa ona o ağaç meyve verdikçe sevabının geleceğini, kim kuru ve çorak bir yeri ihya ederse mükâfatlandırılacağını, kim yerine yenisini dikmeden bir ağacı kesecek olursa

Allah'ın ona cehennemde bir ev yapacağını söyleyerek ağaca olan hürmetini kesin bir dille ortaya koymuştur.

Peygamberimizin şimdiki söyleyişle sit alanı ilan ettiği yerler de vardı, Mekke, Medine, Taif Vadisi, Kureyş kabilelerinin arazileri bunlardandı mesela. Hatta Taif Vadisinin yaylası için “ne dikenli ağaçları ne de çalılıarı tahrip edilmeyecek, av hayvanları da öldürülmeyecek” demişlerdi. Hayvanların hak ve hukukuna dair hadisleri geniş bir konu olması dolayısıyla konu dışındadır bırakıyoruz.

Ekoloji kavramından asırlarca önce Medine toplumunda doğa insan arasındaki ilişkilerin esasları belirlenmiş, planlı bir şehirleşmenin temel yasaları ortaya konmuştu. Şehir yollarının genişliği, evler arasında olması gereken mesafeler, su havzalarının necasetten korunması, rüzgârın yönünün hesap edilmesi, mahremiyetle toplumsallaşma arasındaki dengelerin gözetilmesi gibi. İnsan dışındaki bütün varlıklar da Rabbini anan ve tesbih eden müminler olarak tanıtılarak onların haklarının çiğnenmesi büyük günah olarak değerlendirilmişti. İnsanların kavuşmayı umdukları cennet de her varlığın birbiriyle barışık olduğu, her şeyin adaletle yerli yerine konduğu, berrak nehirlerin aktığı yeşil bir âlem olarak tasvir edilir. Cennetle müjdelenenmiş bir kişi olarak Peygamberimizin fani dediğimiz dünyada kendi eliyle beş yüz ağaç dikmiş olması çok manidar olsa gerek.

Ayetlerde doğanın insanın istifadesine sunulmuş olması meselesi, onun ele geçirilmesine esir alınmasına ve ilkesizce tasarruf edilmesine izin verildiği anlamına gelmez. Doğa insana olan faydasından ve yararlanma amacından bağımsız olarak yaratılışına içkin manada büyük kıymeti haizdir. Esasen varlık âlemi Aziz Rahman, Alim ve Kadir gibi nice sıfatların bir tezahürü olarak yaratılmış ve Allah'ın bütün esmalarını yansıtan bir ayna gibi sonsuz güzellikler ve sıfatlarla donatılmış. Olağanüstü estetikle yaratılan varlıklar üzerinde insanın hakları sınırlı ve ilkelerle kayıtlı. Ailemizin evlatlarımızın bir parçası olarak doğa, hak ettiği ihtimamı görmeli, üretim ve tüketim biçimi doğanın korunmasına, incitilmemesine yönelik olarak her türlü israftan, hoyratlıktan uzak olarak gerçekleşmeli.

Günümüz İslam dünyasında çevre konusuna dair duyarsızlığın sebebi ne olabilir. Birçok problemde olduğu gibi dinimiz zaten gerekenleri söylemiştir rahatlığıyla yetinme hali mi yoksa sürekli hayat memmat meselesi çatışmalar ve problemler yüzünden bir türlü sıra gelmemesi mi?

İslam dünyasında çevre meselesi hakkında kapsamlı yazılar yazan az sayıda düşünürden biri olan Seyyid Hüseyin Nasr, Yale Üniversitesi bünyesinde

kurulan “Yale İklim Değişikliği ve Medya Forumu” çerçevesinde kendisiyle yapılan söyleşide bu konuda sıklıkla radyo ve televizyon konuşmaları yaptığını fakat bunun hiç de seilmeyen bir konu olduğunu söylüyor:

“Kimse bu konuda bir şey duymak istemiyordu. Herkes Batı'nın Hudson ve Thames nehirlerini kirleterek zengin olduğunu, kimsenin onlara bir şey demediğini düşünüyordu. Şimdi zengin olma sırası bizde ve diyorlar ki yapmayın yoksa dünyanın sonu gelecek.”¹

Müslüman dünyanın çözüm için Batının daha çok çaba sarf etmesi gerektiğini söylemesi anlamsız değil. Günümüzde çevreyi kirleten en belirgin unsur zehirli sanayi atıklarının su, hava ve toprağa karışarak gezegendeki bütün bitki, insan ve hayvanlarda bıraktığı telafisi mümkün olmayan ölümcül etki. Dünyada en çok zehirli atık üretenler de gelişmekte başı göğe ermiş sanayi ülkeleri. Bu atıkları imha etmenin yüklü bir maddi bedeli olması yüzünden atıkların büyük bölümünü Afrika'ya gönderiyorlar. BM çevre programı UNEP sözcüsü Michael Williams Afrika'da bazı gemilerin zehirli yükünü boşalttığı birçok bölge bulunduğunu ve bu yüzden ölen ya da hastalanan insan sayısının tespit edilemediğini söylüyor. Almanya'nın petrokimya sektöründe ürettiği atıkların bir bölümünü Mısır çöllerine, İtalya'nın cüz'i bir kredi karşılığında binlerce varil zehirli atığını Nijerya'ya gömmesi bütün dünyanın gözleri önünde cereyan eden hadiseler.

İslam dünyasında çevre meselesi son yıllarda her zamankinden fazla gündemde. Washington'da örgütlenen Yeşil Müslümanlar yerel çiftliklerle işbirliği yapmaktan tekrar kullanılabilir yemek takımı kiralamaya kadar bir dizi faaliyette bulunuyorlar. Grubun lideri Sarah Jawaid Allah'ın doğadan, insanın kendi varoluşu hakkında düşünmesi için işaretler barındıran bir doku olarak bahsettiğini söylüyor. Arı, incir ağacı ve ışık gibi isimler alan ayetlerde doğada olup bitenlerin ince detaylarla derinleştirilmesi gerçekten de önemli. Varoluşun dengesini her manada korumakla mükellef bir insan öngörülüyor ki insanın yeryüzünde halifelik yapmasının özünü oluşturan da bu sorumluluklar.

2010 yılında yapılan Pew Küresel Tutumlar Anketinde küresel iklim değişikliğinin çok büyük bir problem olduğunu söyleyenlerin Türkiye ve Lübnan'daki oranı (sırasıyla %74 ve %71) dünyada ikinci ve üçüncülüğe denk geliyor Yeşil Müslümanlar ve Eko-İslam başlıklı makaleye göre. Buna karşılık çözüm bulabilmek adına yüksek bedeller ödemeye hazır mısınız denildiğinde destek epeyce düşüyor, fakat Türkiye'nin bedel ödemeye hazır insan sayısı AB ülkelerinden daha yüksek.

1 Yeşil Müslümanlar ve Eko İslam, I, II, III, Durukan Dudu, 24.4.2012, son erişim: 10 Kasım 2015 <https://yesilgazete.org/blog/2012/04/24/%E2%80%98yesil-muslimanlar%E2%80%99-ve-eko-islam-1/>

İnsanlar Nasr'ın da dediği gibi elbette aptal değiller ve dünyadaki ekonomik eşitsizliği yeryüzü kaynaklarının paylaşımındaki adaletsizliği görüyorlar. Batının çevreye ve halklara zarar veren yollardan zengin olduğu hissiyatı yaygın ve özverinin ilk önce doğayı böylesine pervasızca yok edenlerden gelmesi gerektiği düşüncesi hiç de yabana atılır değil.

Doğanın iklim değişikliğine yol açacak boyutlarda tahrip edilmesi, buzulların erimesi, sel felaketleri hatta mesela Bangladeş gibi ülkelerin böyle giderse sonunda sular altında kalacak olması gibi felaketler İslam dünyasında takdir-i ilahi olarak görülüyor. İnsanların eliyle gelen felaketlerle Allah'ın kutsal kitaplarında yer alan Nuh Tufanı ve kıyamet gibi bilince yerleşmiş olgular arasında bir kafa karışıklığı olduğu kesin.

Fakat Nasr'a göre İslam dünyasındaki birçok âlim dünyanın sonunun Allah'ın tasarrufunda olmasının doğaya karşı sorumluluklarımızdan feragat etmemiz anlamına gelmediğini söylüyorlar. Bindiğimiz dalı kesemeyiz, evet dediğiniz doğru, bugün çevreyi kurtarma sorumluluğu büyük ölçüde Batıya ait ama sırf onlar bir şey yapmıyorlar diye biz de oturup sonumuzu bekleyemeyiz, bu intihar olur, görüşündeler.

Kuşu ölen bir çocuğa taziyeye giden, hurma ağacıyla duygusal bağı olan, Uhud dağı severiz o da bizi sever diyen, kediyi aile fertlerinden biri sayan, bulunduğu her yerde ağaçlandırmaya özen gösteren, haram bölgelerde bir yaprağın koparılmasını bile men eden bir peygamberin takipçileri olarak çevre konusunda başkalarına göre pozisyon almak ne derece doğru olur?

Başınıza gelen her musibet kendi ellerinizin yaptıkları işler yüzündendir (Şura-30) diyen Yaratıcıya meydan okuyarak doğayı tüketip sonra yüzüstü bırakmanın bir bedeli olacaktır insanlığa. Gökler, dağlar, kuşlar, yürüten, sürünen, tırmanan cümle canlılar, bulutlar, yağmurlar, ağaçlar, rüzgârlar ve yapraklar tabiatta Allah'ın ayetleri olmak bakımından aynı değerdedirler ve büyük hakikatin izini taşıyor, ezgisini terennüm ederler.

Artık Âlemlerin Rabbine kulak vermenin zamanı:

“Allah o Rabbinizdir ki, gökleri ve yeri yarattı ve gökten bir su indirdi de onunla size rızık olmak üzere mahsuller çıkardı. Ve izni ile denizde akıp gitmesi için gemileri emrinize itaat eder kıldı. Nehirleri de hizmetinize verdi. Yörüngelerinde devamlı olarak hareket eden güneşi ve ayı yine sizin için itaatkâr kıldı. Geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi. Göğe gelince, onu yükseltti ve mizanı (umum kâinatta adalet ve dengeyi) koydu. Artık o dengeyi bozmayın haddi aşmayın.”²

2 İbrahim 14/32-33, Rahman 55/7-8

derkenar